

İnsanın Doğaya Bakışında Yol Ayırımı Ve Doğa Yazını Destekli Sürdürülebilirlik Eğitimi

A Turningpoint on Worldview of Human and the Sustainability Education Supported by Nature Writing

Oğuz Özdemir¹

¹Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkiye, oozdemir@mu.edu.tr,
orcid: 000-0003-2032-323X

Geliş Tarihi: 02.10.2022

Kabul Tarihi: 20.12.2022

ÖZ

Aydınlanma çağından bu yana mekanist ve determinist yaklaşımın şekillendirdiği modern uygarlığın yarattığı sürdürülemez durum insan dahil gezegendeki bütün yaşamın geleceğini tehdit etmektedir. BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri uyarınca sürdürülebilir geleceğe geçiş için eğitim sistemlerinin gezegenin şartlarıyla uyumlu yeni bir paradigmayla baştan yapılandırılması kaçınılmazdır. Bu doğrultuda, doğa yazını eserleri, yaratabileceği ekolojik kavrayış ve duyuşsal uyanış sayesinde bireylerin doğayla ilişkisiyle yüzleşmesi ve onunla uyumlu yaşam sürebilmesi için anahtar bir rol oynayabilir. Buradan hareketle çalışmada, mekanist ve determinist bakış açısının insanın gerek kendi varlığını, gerekse doğal yaşamın karmaşıklığını anlamaktan ve buna göre davranmaktan nasıl alıkoymuştu tartışılmaktadır. Bu bağlamda, insanlığın kendi varlığı dahil bütün canlı yaşamının geleceğini tehdit eden bu bakış açısında ısrar etmek ile bunun yerine bütün iktisadi ve beşerî yaşamını ekolojik bakışla dönüştürmek arasında adeta yol ayrımında bulunduğu dikkat çekilmektedir. Arkasından, doğa yazını literatürü tanıtılmakta ve bunun sürdürülebilirlik eğitiminde nasıl bir etki yaratabileceği irdelenmektedir. Çalışmanın sonunda, doğa yazını eserlerinin sürdürülebilirlik eğitiminde değerlendirilmesi yönünde öneriler getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğa görüşü, sürdürülebilirlik, doğa yazını, çevre eğitimi, sürdürülebilirlik eğitimi.

ABSTRACT

The unsustainability caused by modernist civilisation which shaped by mechanistic and determinist worldview since the age of enlightenment threatens the future of all life on the planet including humans. It is inevitable that education system should be restructured with a new paradigm in line with the UN 2030 Sustainable Development Goals compatible with the conditions of the planet for the transition to a sustainable future. In this respect, works of nature writing can play a key role for human to face their relationship with nature and life in harmony with it thanks to the ecological understanding and emotional awakening. From this point of view, it is discussed how the mechanistic and deterministic world view prevents human from understanding both their own existence and the complexity of natural life and acting accordingly. In this context, it is pointed out that humanity is at a turningpoint between insisting on this point of view, which threatens the future of all living life including its own existence or transforming its economic and human life in harmony with the earth. Then, the nature writings are introduced through some of best known nature writer. It has been discussed how sustainability education can be improved with nature writing. At the end of study, suggestions are offered to use of nature writing in sustainability education.

Keywords: Nature worldview, sustainability, nature writing, environmental education, sustainability education.

Not: Çalışmada çevre eğitimi yerine, bunun güncel karşılığı olan sürdürülebilirlik eğitimi kullanılmıştır.

GİRİŞ

İnsan, varoluşundan bu yana doğal çevresini anlamaya ve kontrol etmeye çalışmıştır. Modern bilimin doğuşuna ve aydınlanma çağına kadar insanın doğaya bakışına ve onunla ilişkisine yaşam birliğinin ruhuna daha uygun empatik ve bütüncül bir anlayışın yön verdiği söylenebilir. Ancak, modern bilimin doğuşuyla ve aydınlanma çağına geçilmesiyle beraber insanı doğadan uzaklaştıran mekanist ve indirgemeci yaklaşım hakim olmuştur.

Ancak, bu yaklaşım, doğa sömürsünün ve yıkımının beraberinde getirmiştir. Küresel iklim değişikliği vb. sorunların yarattığı sürdürülemezlik, mekanist ve indirgemeci yaklaşıma dayanan insan etkinliğinin kaçınılmaz bir sonucudur. İnsan dahil gezegende bütün yaşamın geleceğini tehdit eden sürdürülemezliğin aşılabilmesi yeni eğitim arayışlarını gündeme getirmektedir. Mevcut bilgilendirici bilimsel içeriklerle ve buna dayalı öğretim süreçleriyle insanın doğaya bakışıyla ve onunla kurduğu ilişkiyle yüzleşebilmesini ve uyanış yaşamasını beklemek pek gerçekçi değildir. İnsanın doğaya bakışıyla ve onunla kurduğu ilişkiyle yüzleşebilmesi ve ekolojik kavrayışa uygun bir yaşam sürebilmesi için doğa yazını eserlerinin sürdürülebilirlik eğitimine yedirilmesi etkili olabilir.

Buradan hareketle çalışmada, aydınlanma çağından itibaren insanın doğaya bakışına ve gerçeklik kavrayışına yön veren hakim anlayışın yıkıcı sonuçları tartışılmakta; arkasından doğa yazınının insanın doğaya bakışında ve onunla ilişkisinde yatarabileceği etki vurgulanmaktadır.

YÖNTEM

Çalışma, tarama türünde yürütülmüştür. İlgili okumalar ve literatür taraması ışığında aydınlanma çağından bu yana insanın doğaya bakışına yön veren mekanist ve determinist bakış açısının yarattığı tahribat irdelenmiştir. Doğa yazınının Humboldt, Goethe, Thoreau, Muir, Carson gibi önemli temsilcileri hakkında yapılan okumalar ışığında yüz yüze kalınan sürdürülemez durumun fark edilmesinde ve aşılmasında doğa yazını eserlerinin potansiyeli tartışılmış ve sürdürülebilirlik eğitiminde değerlendirilmesi yönünde öneriler getirilmiştir.

1. İnsanın Doğaya Bakışı

İnsan, var oluşundan bu yana hep evreni ve evrendeki yerini anlamaya çalışmış; bu doğrultuda kendi dışındaki cansız ve canlı varlıklara farklı anlamlar yüklemiştir. Modern bilimin doğuşuna kadar uzun bir süre fiziksel olayları doğaüstü yollarla açıklamaya çalışmış; animist bir anlayışla etrafındaki varlıklarla özdeşlik kurmayı yeğlemiştir. Bu yaklaşım, insanın doğa üzerindeki girişimlerini büyük ölçüde sınırlamış ve doğayla daha uyumlu bir yaşam sürmesini sağlamıştır. Ancak, yaklaşık 16. yüzyıldan itibaren bilimsel ve teknolojik gelişmeler ve buna paralel olarak sanayileşmenin etkisi ile insanın doğaya bakışında köklü bir dönüşüm meydana gelmiştir .

Günümüzde insan türü dahil bütün canlı yaşamın geleceğini tehdit eden sürdürülemezlik, modern bilimin doğuşundan itibaren hâkim olan kartezyan ve mekanist bakışın kaçınılmaz bir sonucu olarak değerlendirilebilir (Sterling, 2003: 91). Nitekim, aydınlanma çağının öncüsü kabul edilen Fransız filozof Descartes ve İngiliz doğa bilimcisi Bacon'dan itibaren insanın gerçeklik kavrayışı, akıl/duygu ayırımı şeklinde "ikili (düalist)" yapıda şekillenmeye başlamıştır (Morin, 2017; Patel ve Moore, 2019; Snow, 1999). Özellikle insan aklını duygu dünyasının üstünde tutan

bu parçalı anlayış, insanın varoluşunun ve onun evrenle ilişkisinin özne/nesne, ruh/beden, iç/dış gerçeklik, doğa/bilim vb. açılardan ayırık şekilde algılamasına yol açmıştır (Morin, 2003: 8).

O andan itibaren bu tür parçalı ve indirgemeci akıl yürütme anlayışı, doğal olguların incelenmesinin, açıklanmasının, hatta kontrol altına alınmasının başlıca yolu olarak kabul görmüştür. Modern uygarlığı şekillendiren bilimsel ve teknolojik gelişmeler, bu parçalı ve indirgemeci anlayış üzerinde temellenmiştir (Kışlalıoğlu ve Berkes, 1993; Sterling ve diğ., 2005; Strachan, 2014). Ancak, Harari (2017)'nin oldukça yerinde vurguladığı gibi, parçalı ve indirgemeci yaklaşımın, insanın doğayla uyumlu şekilde yaşamasını sağlayan animist türü anlayışların yerine geçmesiyle doğadaki varlıklar adeta mekanik gereçler şeklinde araçsallaştırılarak hızla doğa sömürsünün ve yıkımının önü açılmıştır.

Modern bilimin doğuşundan bu yana insanın doğa kavrayışına hakim olan kartezyan bakış açısının temel niteliği analitik akıl yürütme üzerinde temellenmesidir. Modern bilimin ve teknolojinin adeta lokomotifini olan analitik bakış açısına göre, gerçeklik parçaların davranışından yola çıkılarak genelleme yapılması şeklinde anlaşılabilir. Günümüzün yaşayan en büyük filozofu Morin, modern bilimden itibaren hakim olan mekanist ve determinist yaklaşımın doğurduğu uzmanlaşma sürecini, "Geleceğin Eğitimi İçin Gerekli Yedi Bilgi" isimli eserinde "*bilmenin körlüğü*" olarak betimlemektedir (Morin, 2003: 1). Ona göre, "dünyayı değerlendirmede mekanist ve determinist modele boyun eğme, aslında akılsal değil, *akılsallaştırıcıdır*" (Morin, 2003: 5). Morin (2003: 21), kartezyan bakış açısının insanın gerçekliği kavramasını nasıl sakatladığını çarpıcı şekilde şöyle dile getirmektedir: "*Parçalara ayrılmış, bölümlenmiş, mekanist, ayırıcı ve indirgeyici zeka, dünyanın karmaşıklığını birbirinden ayrılmış bölümler şeklinde parçalar, sorunları parçalara ayırır, birbirine bağlanmış olanı böler, çok boyutluyu tek boyutlularlaştırır*". Nitekim, modern uygarlık serüvenine evreni işleyen bir makine ve insanı ise ona akıyla hakim olmaya muktedir, hatta amaçları doğrultusunda değiştirebilecek ayrıcalıklı bir varlık gören Descartesci mekanist ve determinist dünya görüşünün yön vermesi bunun açık bir göstergesidir. İnsanın gerçeklik kavrayışına yön veren bu kartezyan ve mekanist yaklaşım sayesinde bilimsel ve teknolojik atılımlar gerçekleştirilmiş, buna koşut olarak modern uygarlık şekillenmiştir. Egemen kapitalist iktisadi sistemin ve bununla bağlantılı olarak modern tüketim toplumun kurumsallaşması, bu kartezyan bakışın doğal bir ürünüdür.

Diğer yandan, kartezyan bakış, insanı gerek kendi varlığını, gerekse doğanın karmaşık yapısını kavramak ve ona göre davranmaktan gittikçe uzaklaştırmıştır (Morin, 2017: 8). Yine Morin (2003: 7)'nin "*paradigmatik körleşme*" şeklinde nitelediği bu kartezyan bakış, insan gerçekliğinin birleşmiş ikiliğini (doğal-kültürel, beyinsel-ruhsal), dolayısıyla insan ile doğa arasındaki hem içerme hem de ayrılma ilişkisini görmeyi engellemiştir. Bu durum, insanın doğadan uzaklaşmasının yanında, geri dönüşsüz bir ekolojik yıkımı da beraberinde getirmiştir. İnsan türünün beyin fonksiyonlarının evriminin bilimsel ve teknolojik gelişmelerin hızının gerisinde kalması, insan etkinliğinin doğal yaşam üzerindeki yıkıcı etkilerinin öngörülememesini tetiklemiştir (Goleman, 2010: 44). Bu anlamda, Wright (2006: 116)'nın dediği gibi, modern uygarlığa damgasını vuran ilerlemenin tarihi, bir bakıma gittikçe artan doğa tahribatının tarihidir.

Modern bilimin doğuşundan bu yana insan etkinliğine yön veren kartezyan bakış açısının yol açtığı beşeri ve ekolojik yıkım, insan varlığının ve doğanın karmaşık gerçekliğine uygun başka bir bakışın benimsenmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Zira, hakim bakış açısı, insan varlığının ve doğanın karmaşıklığının, düzensizliğini ve belirsizliğinin anlaşılmasını ve buna göre davranılmasını büyük ölçüde güçleştirmektedir (Morin, 2017: 117).

Bu anlamda, insanlığın doğayı kavrayışının bir yol ayrımında bulunduğu söylenebilir. Ya ekolojik yıkımın gittikçe derinleşmesi, dolayısıyla yeryüzünde insan varlığı dahil bütün yaşamın ortadan kalkması pahasına modern iktisadi ve beşeri sistemi şekillendiren kartezyan bakışa dayalı doğa kavrayışında ısrar edilecek ; ya da sürdürülebilir geleceği inşa edecek yeni bir bakış açısına geçilecektir.

İnsan-doğa varlığının bütünlüğüne ve karmaşıklığına odaklanan *ekolojik bakış*, tam da bu aşamada devreye girmektedir. Zira, ekolojik süreçlerdeki ilişkiselliği, karmaşıklığı ve bütünlüğü temel alan ekolojik dünya görüşü, mekanist dünya görüşünün aksine canlı ve cansız varlıkların oluşturduğu simbiyotik birliğin anlaşılmasının ve ona göre davranılmasının önünü açmaktadır (Xiao, Dunlap ve Hong; 2019). Ekolojik bakışın insan yaşamına yön vermesi, Morin (2017: 135)'in ifade ettiği gibi insan-doğa birlikteliğindeki “çatlağın” “antropolojik entegrasyon” ile doldurulmasına yardımcı olabilir. Bu şekilde, birbirinden koparılan akıl-duygu, doğa -kültür arasında tekrar köprü kurulabilir ve biyo-psiko-sosyo ve kültürel alanlar tekrar birbirleriyle bütünleştirilebilir. Nihayetinde, böylelikle insan-doğa harmonisi tekrar sağlanabilir. Bunun yanında, insan yaşamına ekolojik bakışın yön vermesi, kendi evrimimize yol gösteren ve bizi diğer varlıklarla bağlayan bambaşka bir zekanın, yani ekolojik zekanın işe koşulmasının önünü açabilir (Goleman, Barlow ve Bennett, 2010; Liftin , 2017). Zira, BM’in 2030 sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerektirdiği kapsamlı dönüşüm, bütün insan etkinliğinin buna uygun bir yaklaşım üzerinde temellenmesiyle mümkün olabilir.

Peki, gelecek nesillerin, insanın hem kendi varlığını bütünlüğüne kavramasını ve hem de doğayla uyumlu bir yaşam sürmesini keşleyen bu mekanist ve determinist bakışla yüzleşebilmesi, evreni daha bütüncül şekilde kavrayabilmesi ve buna uygun şekilde ilişki içine girebilmesi nasıl bir eğitimle sağlanabilir? Kuşkusuz, bunun için bütün eğitim sisteminin yapısı ve işleyişini sürdürülebilirlik paradigması ışığında baştan dönüştürmek gerekmektedir. Bu doğrultuda, insanın doğadaki yerini ve onunla ilişkisini standart bilgilendirici metinlerden farklı bir üslupla işleyen doğa yazını eserlerinin eğitim süreçlerinde değerlendirilmesi ayrı bir etki yaratabilir.

2. Doğa Yazını

Doğa yazını, en genel anlamıyla doğal yaşamı ve insanın onunla etkileşimini bütün yönleriyle yansıtan kurgusal metinler olarak tanımlanabilir (Özdağ, 2019; Garrad, 2016; Oppermann, 2006). Çevreci edebiyat olarak da ifade edilen doğa yazını, son yıllarda önem kazanan eko-eleştiri araştırma alanının özgün bir konusudur. Homeros’tan hatta Kaşgarlı Mahmud’tan bu yana insanın gezegendeki varlığı ve onunla ilişkisi çeşitli doğa yazını örneklerinde hep işlenegelmiştir.

Doğa yazını deyince ağırlıklı olarak edebi metinler gelmektedir. Bundan farklı olarak bu çalışmada, edebi üsluplarıyla doğa bilimleri alanında önemli yer tutmuş doğa yazını eserleri üzerinde durulmaktadır. Şimdi, başta Humboldt olmak üzere doğa yazınında dönüm noktası olmuş bazı örnekleri kısaca tanımaya çalışalım.

Çağdaş anlamda doğa yazınının öncüsü *Friedrich Wilhelm Heinrich Alexander von Humboldt* (1769-1859)’dur. Prusya’lı varlıklı bir ailenin çocuğu olarak Berlin’de dünyaya gelir (Wulf, 2019). Ailesinin yönlendirmesiyle madencilik eğitimi alır. Dünya’nın farklı coğrafyalarındaki saha çalışmaları sırasında yaptığı doğa gözlemleri ile doğanın işleyişini açıklamaya çalışır. Doğa gözlemlerinden hareketle kaleme aldığı “*Cosmos*” isimli başyapıt niteliğindeki eseri ile hem doğa bilimlerinin kurulmasına öncülük etmiş, hem de dünya çapında yarattığı yankı ile kendisinden sonra gelen C. Darwin, H. D. Thoreau, E. Haeckel, J. Muir, A. Leopold gibi dönemin önemli düşünürlerine ve doğa bilimcilerine esin kaynağı olmuştur.

Humboldt’un yaşadığı dönem, insanın evreni akıyla anlayabileceği ve kontrol edebileceği düşüncesinin yükseldiği aydınlanma çağıdır. Dönemin yaygın gerçeklik tasavvuru, mekanist ve kartezyan yaklaşımın etkisinde şekillenmektedir (Patel ve Moore, 2019; Snow, 1999; Morin, 2017). Oysa, Humboldt, doğa keşfine adım attığı ilk günlerden itibaren bu egemen yaklaşıma hep mesafeli durmuş ve tersine doğada bütün cansız ve canlı varlıkların oluşturduğu bütüncül bir “yaşam ağı” olduğu fikrinin peşine düşmüştür. Bu bağlamda Humboldt, yeryüzünü her şeyin bir birine bağlı olduğu büyük “yaşayan bir organizma (*Gaia*)” olarak görmüştür.

Johan Wolfgang Goethe (1749-1832), ünlü Alman doğa bilimci, edebiyatçı, doğa romantığı. Goethe, çağının hakim düalist kartezyan anlayışının aksine, Humboldt gibi “doğaki çeşitliliğin arkasındaki birlik” düşüncesinin izini sürmüştür (Wulf, 2019). Goethe ve Humboldt’un doğa görüşüne ilişkin fikirleri birbirlerinden beslenerek şekillendi. Goethe, Bacon’un evrenin işleyen bir makine olduğu görüşünden farklı olarak, özellikle canlı varlıkların karmaşık ve dinamik bir sistem olduğunu düşünür. Buna göre, bir makine sökülüp tekrar birleştirildiğinde çalışabilirken; bunun aksine canlı organizma ancak bileşenlerinin bir biri ile ilişkisi içinde çalışmasını sürdürebilmekteydi. Goethe’nin yazdığı şiirler ve edebi yazılar doğa romantizmi ekolünün öncüsü niteliğindedir. Bu eserlerinde, fizik, kimya ve biyolojik olguları oldukça etkili edebi tasvirlerle işledi. Dönemin ünlü kimyacı Lablace’in deyişiyle, Goethe’nin metinlerinde işlediği kimya, **“edebiyata çevrilen kimyaydı”** adeta. Nitekim Goethe, baş yapıtı olan Faust’ta hayal gücünden yoksun bilimin açmazını şu şekilde ifade etmektedir (Wulf, 2019: 67):

*“Boşuna çekip duruyoruz doğanın örtüsünü
O güpegündüz öylece gizemlidir
Açığa çıkarmaz ne bir vida ne de bir kaldıraç
Görüşünüzden sakladığı sırları”*

Humboldt’un etkisinde öne çıkan doğa yazını temsilcilerinden diğeri ise amerikalı **H.D. Thoreau (1817-1862)**’dur (Wulf, 2019). **Thoreau**, R. W. Emerson (1803-1882) ile birlikte çağı öncesi hakim olan “insan-doğa birliği” anlayışını yeniden canlandırmak üzere aşkıncılık (transandantalizm) akımını başlatır. Ona göre, doğa ile insan arasındaki kaybolan birliği tekrar kurmanın yolu, sanat, şiir vb. eserlerin sağlayacağı duygulanımdan geçmekteydi. Böylece, hakikat ancak sezgilerle bilinebilirdi. Ona göre, insan gerçekliğe, ancak içe doğru yapacağı yolculukla ulaşabilir. H.D. Thoreau, aşkıncılık akımının teorisyeni olarak kalmayıp, onun ötesinde bunu kendi kişisel yaşamına geçirmeye çalışır. Amerika’nın Concord kasabasında ormanla çevrili yerleşim yerinden uzak Walden gölünde tamamen doğal malzemelerle yapmış olduğu bir kulübede iki sene boyunca sade bir yaşam sürer. Thoreau, bu sırada yazdığı “Walden” isimli eseriyle, adeta Humboldt’un Cosmos’unu hayata geçirmeyi dener. Onun deyişiyle, doğayı keşfetmek, **“göğün ve yeryüzünün sütünü sağmaktır”** adeta (Wulf, 2019:341).

Doğa yazınının diğeri bir önemli temsilcisi Dünya’da doğa korumacılığın öncüsü İskoç doğa bilimci **J. Muir (1838-1914)**’dir (Thoreau, 2017). Ailesinin göç etmesiyle hayatının büyük bölümü Amerika’da geçer. Çocuk yaşlarından itibaren yaban hayatına tutkusu yaşamına yön verir. Dünya’nın bir çok coğrafyasında seyahat eder ve Humboldt’un fark ettiği çeşitliğin arkasındaki birliğin izini sürer. Yaşamın anlamını insanın kendini doğaya bırakmasında ve onunla bütünleşmesinde görür. Hayatının geriye kalan kısmını doğal yaşamın korunması için mücadele ederek geçirir ve Dünya’da doğa korumacılığı akımının kurucusu olur. Muir’in korumacılık anlayışının özü ormanları, doğal yaşam alanlarını “asıl halleriyle” tutmak fikrine dayanıyordu. Amerika başta olmak üzere doğal alanların “Ulusal Park” statüsünde korunmasını sağlar. Dünya’nın en köklü çevrecilik organizasyonu sayılan “The Sierra Club”ün kuruluşunda yer alır ve hayatının geri kalanını çevre mücadelesiyle geçirir.

Daha yakın tarihte iz bırakmış doğa yazını temsilcileri arasında Amerikan doğa bilimci **Rachel Carson (1907-1964)** ’un ayrı bir yeri vardır kuşkusuz. Deniz biyolojisi ve korumacılık alanında kariyer yapan Carson, kendisini üne kavuşturan “Sessiz Bahar (Silent Spring)” adlı eseri ile bütün dünyanın dikkatini tarımsal kimyasalların kullanımının canlı yaşam üzerindeki etkisine çeker (Carson, 2011). Dünya’da doğa yazınının başyapıtı olarak kabul edilen bu eser şöyle başlar:

“Bir zamanlar Amerika’nın ortasında, bütün canlıların mutluluk içinde yaşadığı, uzaktan satranç tahtasını andıran çiftliklerle sarılmış bir kasaba vardı. İlkbaharda tahil tarlaları, meyve bahçeleri ve yeşil tarlaların üzerinden beyaz bulutlar geçirdi.

Sonbaharda meşe, akçaağaç ve huş ağaçlarının tutuşturdukları renkler uzaktaki çamların üzerinde alevler gibi titrerdi. Tepelerde tilki sesleri duyulur, sabah sisinin gizlediği geyikler sessizce tarlalardan geçirdi... Sonra acayip bir afet bu yöreye gizlice yayıldı.... Sanki Kasabanın üstüne korkunç bir büyü çökmüştü: Tavuklar esrarengiz bir hastalığa yakalanmış, inekler ve koyunlar hastalanıp ölmüşlerdi. Her yerde ölümün gölgesi vardı” (Carson, 1962: 15).

Büyüleyici bir masalsi kurgu ile başlayan bu eser, tarımsal kimyasalların kullanımının ileride yol açabileceği bütün sonuçları oldukça dokunaklı şekilde ortaya kor. Eserin Dünya’da yarattığı yankı, modern çevre hareketinde dönüm noktası olmuştur. Ne hazindir ki, Carson, ileride DDT kaynaklı kanser hastalığından hayatını kaybeder.

3. Türkiye’de Doğa Yazını

Doğa yazınının Türkiye’deki örneklerine gelecek olursak bir çok edebi türünde doğa olgusunun ve insan-doğa ilişkisinin işlendiğini söyleyebiliriz. Çevreci edebiyat olarak tanımlanan doğa yazını literatüründe, özellikle Sait Faik’in öyküleri ve Yaşar Kemal’un romanları ayrı bir yer tutmaktadır.

Ancak, ülkemizde doğa bilimcilerin vermiş olduğu doğa yazını örneklerinin oldukça sınırlı olduğu açıktır. Bu kapsamda, Cumhuriyet döneminin en önemli değerlerinden **Hikmet Birand (1904-1972)**’ın “Alıç Ağacı İle Sohbetler” eseri Türkiye’de doğa yazınının nadir örneğidir (Birand, 2021). Hikmet Birand, Kafkas kökenli bir ailenin çocuğu olarak Karaman’da dünyaya gelir. İstanbul Ziraat Mektebi’nden mezun olunca devlet bursuyla Almanya’ya gönderilir. Yurda dönüşte yaptığı öncü araştırmaları Türkiye’de Botanik kürsüsünün ve bitki sosyolojisini kurucusu olarak tanınır. Bütün ömrünü, Anadolu coğrafyasının flora varlığını ortaya çıkarmaya adanır.

Birand’ın eseri boyunca sohbet ettiği Alıç ağacı Ankara’nın Dikmen sırtlarında orman birliğinin yok edilmesi üzerine tek başına kalan bir ağaçtır. Ankara’yı tanıyanlar bilir, Dikmen, Çankaya semtinde Ankara’yı tepeden seyredebileceğiniz doruklardan biridir. Birand, 1960’lı yıllarda arazi çalışmaları sırasında Dikmen’e tırmanırken tek başına kalmış yaşlı bir Alıç ağacına rastlar ve bu ağaçla derin bir sohbe girer.

Yılın farklı mevsimlerinde ziyaret ettiği Alıç ağacı ile sohbe tanık olduğunuzda, milyarlarca yıl önce yeryüzünün nasıl oluştuğu ve zamanla nasıl değişim geçirdiği; Anadolu coğrafyasının nasıl şekillendiği; ilk canlıların su ortamında nasıl ortaya çıktığı, yaşamın sudan karaya nasıl geçtiği, en önemlisi yosunların öncülüğünde bitkilerin yeryüzünü nasıl yeşerttiği ve bütün yaşam formlarının ortaya çıkmasına elverişli hale getirdiğini zaman içinde yolculuk yaparak anlıyorsunuz. Birand, Alıç ağacını her ziyaretinde belirli bir konuyla ilgili sohbe koyulur. Konuşmanın bitiminde Alıç ağacının telkini ile Anadolu’nun belirli bir coğrafyasına gider, saha araştırması yapar ve yeni sorularla tekrar Alıç Ağacının karşısına çıkar. Böylece, bizlerin Biyoloji derslerinde bir türlü ilgi çekici hale getiremediğimiz bitkilerin yaşamı, çeşitlenmesi, yayılımı vb. konularının konuşan bir bitkinin dünyasından nasıl zevkli hale geldiğini deneyimliyor okur adeta.

Peki sohbe nasıl sonlanıyor? Tahmin edin bakalım. Maalesef, Birand son kez sohbe etmek için geldiğinde, Alıç ağacının yerinde olmadığını görüyor. Orman birliğinin yok edilmesinden sonra tek başına kalan alıç ağacı da ortadan kalkmıştır maalesef.

4. Doğa Yazını Ve Sürdürülebilirlik Eğitimi

Doğa yazınınının eğitici potansiyelini daha iyi anlayabilmek için bilimsel metinlerle karşılaştırmakla yarar var. Modern bilimin doğuşundan itibaren yaygınlaşan bilimsel metinlerle

insanın evrene ve doğaya bakışına “çizgisel (diskursive)” dil ve düşünme etkinliği hakim olmuştur. Çünkü, bilimsel metinlerin ana malzemesi çizgisel dil ve söylemdir. San (2003: 32)’a göre çizgisel düşünme; “bir tasarımdan ötekine geçerek, bir önermeden ötekine mantıksal yolla ilerleyen, parçalardan, bütünlüğü olan bir düşünce kuran düşünme yolu” dur. Buna göre, bilimsel bir metinde geçen anlamı bütünlüğüyle yakalayabilmek için cümleyi/paragrafı başında sonuna kadar analitik mantıkla okuyarak bitirmek gerekir (Özdemir, 2012). Bu sayede, parçaları birleştirerek anlamın bütününe yakalamaya çalışırız.

Doğal yaşama ve insanın onunla ilişkisine odaklanan doğa yazını eserlerin sürdürülebilirlik eğitimindeki potansiyeli nedir? Başka bir ifadeyle, bu tür eserlerinin sürdürülebilirlik eğitimi süreçlerinde değerlendirilmesi nasıl bir fark/etki yaratabilir? Bu tür soruların yanıtını aslında doğa yazını eserlerinin dili ve söyleminde bulmak mümkün. Çünkü, standart bilgilendirici metinlerden farklı olarak doğa yazını metinlerinin dilinin ve üslubunun temel nitelikleri çizgisel (discursive) değil duygusal (affective); ayrıştırıcı ve sınırlayıcı değil birleştirici ve genişletici; indirgeyici değil bütüncüldür. Bu açıdan, doğa yazını okumalarıyla desteklenen sürdürülebilirlik eğitimi süreçleri, bireylerin algılarını açarak kavrayış ve duyuş dünyasını zenginleştirir. .Bu çerçevede, San (2003)’ın oldukça yerinde vurguladığı gibi, çizgisel metinlerle ilişkiye geçen birey mantıksal faaliyetlerin sınıflayıcı, ayrıştırıcı ve sınırlayıcı gerçekliği içinde olup bitenleri algılama ve anlamaya çalışırken; duygusal metinlerle ise duyumlara dayalı olarak kurulan imgelerin çok yönlü, sonsuz ve değişken dünyasına açılır. Bu açıdan, edebiyat ve sanat ürünleri duygusal bir uyanış yaşatır (Erzen, 2006). Zira, malzemesi imgeler olan edebiyat, resim, fotoğraf vb. sanat ürünleri ile ilişkiye girdiğimizde çizgisel düşünmenin ardışık mantığından sıyrılıp gerçekliği *bir çarpıda, bütünlüğüne ve dolaysız* şekilde görebiliriz (Zimmerman, 2001). Nitekim, Özdemir (2003)’in yaptığı yüksek lisans tez çalışmasında çevre sorunlarını konu alan öykülerin dünyasına açılan öğrencilerin çevre duyarlıklarının arttığının gözlemlenmesi bunun açık örneğidir.

Bu değerlendirmeler, doğa yazını ürünlerinin insanın gezegendeki yerini ve onunla ilişkisini daha bütünlüklü ve derinlikli şekilde kavrayabilmesi ve onunla empatik ilişkiye geçebilmesi açısından zengin bir potansiyel taşıdığını açıkça göstermektedir. Zira, doğa yazını eserlerinin her biri aynı zamanda kartezyan ve mekanist doğa kavrayışının sorgulamasına ve yeryüzüyle uyumlu yaşamaya etkili bir davet örneğidir.

Peki, yeni bir eğitim alanı olarak öne çıkan sürdürülebilirlik eğitiminde doğa yazını eserleri nasıl değerlendirilebilir? Bu soruya açıklık getirebilmek için öncelikle sürdürülebilirlik eğitiminin erken yaştan itibaren bütün alanlarda/içeriklerde yaşam boyu süren disiplinlerarası eğitim alanı olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Bu açıdan, okul öncesi aşamasından yüksek öğretim aşamasına kadar örgün eğitimin her kademesinde doğa yazını eserlerine başvurulabilir. Öte yandan, yaygın eğitim ortamlarında toplumun farklı kesimlerinin doğa kavrayışlarını ve onunla ilişkilerini gözden geçirmelerinde de doğa yazını eserleri işe koşulabilir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada vurgulandığı gibi insanlığın, mevcut sürdürülemez durumu yaratan mekanist ve determinist bakış açısının etkisinde bireylerin zihin ve duyu dünyalarını şekillendirmeye devam etme ile bunun yerine eğitim sistemlerini ve süreçlerini ekolojik bakışla baştan dönüştürme arasında adeta yol ayırımında bulunduğu söylenebilir. Nitekim, BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri bütün dünyada eğitim sistemlerinin ve pratiklerinin yeni bir insan ve toplum yaratma yönünde dönüştürülmesini zorunlu kılmaktadır.

Bu süreçte, doğanın işleyişini ve insanın onunla ilişkisini standart bilgilendirici metinlerden farklı olarak edebi bir üslupla ele alan doğa yazını eserleri özel bir etki yaratabilir. Çünkü, doğa yazını eserleri, modern bilimin ve uzmanlaşmanın dayattığı “akıl/ruh”, “zihin/beden”, “iç/dış “

vb. şeklinde parçalı gerçeklik algısının ötesinde daha birleştirici ve genişletici gerçeklik kavrayışının önünü açabilir. Zira, Zimmerman (2001)'ın oldukça yerinde ifade ettiği gibi, doğa yazını eserleri etkileyici edebi üsluplarıyla olup bitenlerin bir çırpıda, bütünlüğüne ve dolaysız şekilde görülebilmesini sağlayabilir. Aynı zamanda, doğa yazını eserleri zengin duygusal yaşantı sunma potansiyelleri ile bütün cansız ve canlı varlıklarla duygudaşlık kurulmasına yardımcı olabilir.

Doğa yazını eserlerinin sözü edilen potansiyelin sürdürülebilirlik eğitiminde işe koşulabilmesi için şu öneriler getirilebilir: Okul öncesinden ileri aşamaya kadar bütün derslerin müfredatları, doğa yazını eserleri yedirilerek yenilenmelidir. Diğer yandan, ilgili derslerde yeri geldikçe bağlamsal öğrenme anlayışı ile doğa yazını eserlerine atıf yapılabilir. Böylece, öğrencilerin ilgili derslerde doğanın işleyişi ve insanın onunla ilişkisini doğa yazınının seçkin örnekleriyle daha kapsamlı ve derinliğine kavramaları ve böylelikle sürdürülebilir yaşam iradesini edinmeleri sağlanabilir.

Son olarak, sürdürülebilirlik eğitiminin doğa yazını eserleriyle nasıl zenginleştirilebileceğini gösteren iyi örnek diyebileceğimiz araştırmalara ve uygulamalara ayrı bir ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Birand, H. (2021). *Alıç ağacı ile sohbetler*. (6. Baskı). İstanbul: Tema Vakfı Yayınları
- Carson, R. (2011). *Sessiz bahar* (Çev. Çağatay Güler). İstanbul: Palme Yayınları
- Garrard, G. (2016). *Ekoeleştirir* (Çev. Ertuğrul Genç). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Goleman, D., Barlow, Z. ve Bennett, L. (2010). Forging new norms in New Orleans: from emotional to ecological intelligence. *Teacher Education Quarterly*, 37(4), 87-98.
- Erzen, J. (2006). *Çevre estetiği* (1.Baskı).. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları
- Harari, Y.N. (2017). *Homo deus* (Çev. Ertuğrul Genç). İstanbul: Kolektif Kitap Yayınları,
- Liftin, K.T. (2017). *Ekoköyler: sürdürülebilir bir toplum için dersler* (Çeviri: Pınar Ercan.).İstanbul: Alfa Basım ve yayıncılık
- Louv, R. (2010). *Doğadaki son çocuk* (Çev. Ceyhan Temürcü). Ankara:TÜBİTAK Yayınları
- Morin, E. (2003). *Geleceğin eğitimi için yedi bilgi* (Çev.. Hüsnü Dilli). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Morin, E. (2017). *Yitik paradigma: insan doğası* (Çev. Devrim Çetinkasap). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,
- Oppermann, S. (2006).Theorizing ecocriticism: toward a postmodern ecocritical practice. *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, 13 (2), 103-128.
- Özdağ, U. (2019). “Evrin Orkestrasının Trompeti” Turnalar: Bir Restorasyon Çevreci Eleştirisi Uygulaması, Ufuk Özdağ ve Gonca Gökalp Alpaslan (Ed.) *Anadolu Turnalari: Biyoloji, Kültür, Koruma Anatolian Cranes: Biology, Culture, Conservation* içinde: Ankara: Ürün Yayınları
- Özdemir, O. (2003). *Yazınsal bir tür olarak öykünün çevre duyarlığına etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Özdemir, O. (2012).Yaratıcı bilim eğitimine yönelik öneri: sanat destekli bilim eğitimi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*,45(1), 269-284

- Patel, R. ve Moore, J.W. (2021). *Yedi ucuz şey üzerinden dünya tarihi* (5.Baskı). (Çev.: Serkan Gündüz). İstanbul: Kolektif Kitap
- San, İ. (2003). *Sanat eğitimi kuramları*. Ankara: Ütopya Yayınları
- Snow, C.P. (2001). *İki kültür* (Çev. Tuncay Birkan). Ankara: TÜBİTAK Yayınları
- Sterling, S. (2003). *Whole System Thinking As a Basis for a Paradigm Change In Education: Explorations In the Context of Sustainability* (The thesis of PhD). The University of the Bath.
- Sterling, S., Maiteny, P., Irving, D., Salter, J. (2005). Curriculum for excellence:joined-upthinking for the classroom a professional development toolk it. *WWF Scotland Systems Research and Behavioral Science Syst. Res.* (24), 537-546
- Thoreau, H. D. (2017). *Walden gölü* (Çev.Caner Turan). İstanbul: Say Yayınları
- Tont, S. (1997). *Sulak bir gezegenden öyküler*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları
- UNESCO (2017). Education for Sustainable Development Goals (SDG's): Learning Objectives. Paris, Available online: <http://www.unesco.org/open-access/terms-use-ccbysa-en>
- Xiao, C., Dunlap, R. E & Hong, D. (2019) Ecological worldview as the central component of environmental concern: Clarifying the role of the NEP, Society& Natural Resources, 32(1), 3-72, DOI: 10.1080/08941920.2018.1501529
- Wright, R. (2007). *İlerlemenin kısa tarihi*. (Çev.Z. Biliz ve B. Baysal,). İstanbul: Versus Yayınları
- Wulf, A. (2019). *Doğanın keşfi* (Çev.: Emrullah Ataseven). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Zimmermann, H.D. (2001). *Yazınsal iletişim* (Çev. Fatih Tepebaşılı). Konya: Çizgi Kitabevi

EXTENDED ABSTRACT

Unsustainability, which threatens the future of the human and all living life today, is an inevitable consequence of the *mechanistic and deterministic world view that has been dominating interrelationship of human with nature since the birth of modern science*. As a matter of fact, since the age of enlightenment, human perception on reality has been shaped by a "dualistic" approach such as in the form of mind/emotion separation.

Thanks to mechanistic and deterministic worldview scientific and technological revolution have been conducted and modern civilization has been shaped in parallel with this. However, these worldview has increasingly distanced human from comprehending their own existence and the complex structure of nature and acting accordingly. From this point of view, it is discussed how the mechanistic and deterministic worldview prevents people from understanding both their own existence and the complexity of natural life and acting accordingly

In this context, it is pointed out that humanity is at a turningpoint between insisting on this point of view, which threatens the future of all living life, including its own existence or transforming its economic and human life in harmony with the earth with an ecological perspective. The ecological worldview, which is based on the relationality, complexity and integrity of ecological processes can pave the way for understanding and acting according to the symbiotic unity of human and non-living beings contrary to the mechanistic worldview.

In this context, nature writing stress an ecological worldview and calls people to act accordingly.

Also, nature writing have an important potential in terms of understanding nature in its integrity and empathizing with other beings. Because the works of nature writing deal with the place of man in nature and his relationship within an impressive genre differently than the

conventional informative texts. Whereas, scientific texts inform readers within a linear expression. Especially, unlike standard informative texts, the basic features of the language and style of nature writing texts are not linear but affective, associative and extender; not parser and delimiter, holistic. In the works of nature writing, the consequences that can be created by the disconnection of man from nature are handled in a very impressive style. That's why, the works of nature writing could play a role in the interlinking of "mind/spirit", "mind/body", and "inside/outside" which has been isolated by modern science and specialization. So that, it can create a unifying and expansive understanding of reality instead of a fragmented understanding of reality.

There is rich literature on nature writing in the world. The most known authors in nature writing such as Humboldt, Goethe, Carson, Thoreau, and Muir are emphasized in this study. The works of the representatives of the above-mentioned nature writing are effective examples in which the destructive effects of modern civilization on nature are questioned. Especially, R. Carson express the hazards of the use of chemicals very impressive:

“There was once a town in the heart of America where all life seemed to live in harmony with its surrounding. The town lay in the midst of checkerboard of prosperous farms, with field of grain and hillsides of orchards where in spring, white clouds of bloom drifted above the green fields. In autumn, oak and maple and birch set up a blaze of color that flamed and flickered across a backdrop of pines...””

Another type of nature literature is literary texts in the type of eco fiction. In this concept, well-known authors such as Yaşar Kemal, Said Faik in Turkey have written works on the place of human beings in nature and their relationship with it. In our country, unfortunately, the works of nature writing given by natural scientists are quite limited. Hikmet Birand introduced in this study is among the rare examples.

It is inevitable that the education system should be restructured with a new paradigm in line with the UN 2030 Sustainable Development Goals compatible with the conditions of the planet for the transition to a sustainable future. In this respect, works of nature writing can play a crucial role for individuals to face their relationship with nature and live in harmony with it thanks to the ecological understanding and emotional awakening.

Unfortunately, the works of nature writing are not given much place in sustainability education in our country. Studies on nature writing in our country are limited to ecofiction literary works in foreign language education. For this reason, there is a need for the use of the rich potential of nature writing in educational processes in terms of sustainable future construction.

In order for sustainability education to enable people to grasp nature in its integrity and to establish empathy with all other beings, the curricula of all courses from pre-school to advanced stages should be renewed by involving the works of nature writing. In addition, the relevant courses can be enriched with works of nature writing in accordance with the contextual learning approach.